

ԴԱՆԻԵԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ

ԴԱՆԻԵԼ Վարուժանի անդրանիկ հրա-
տարակութիւնը՝ Սարսուռներ երկունքի մէջ
էր. նորափթիթ քերթողին հետ Ազոլոյի
վարժարանի դարաստանէն զառիվար այ-
գին կտրելով կ'անցնինք, սաթ ողկոյզներ
ի ձեռին:

Եւ քերթողը սիրտ ի թունդ կը հարցնէ
ինծի.

— Արդեօք հայ մամուլը «Սարսուռ-
ներ» ս պիտի գնահատէ:

Պատասխանեցի.

— Նոր գրիչ մը պատրաստ ըլլալու է
ցուրտ ու ջերմ ընդունելութեան: Յամե-
նայն դէպս, նորերուն վրայ զգուշութեամբ
կը գրուի: Միայն թէ քեզի խորհուրդ կու
տամ որ քննադատութենէ չլքանիս:

Ու վարուժան չլքաւ. վասն զի առա-
ջին օրէն անսպասելի ընդունելութիւն կը
գտնէր: Առաջին օրէն գնահատուեցաւ: Երբ
ես կը վարէի Բազմավեպի խմբագրութիւնը,
նախ ծանօթացաւ ան: Անահիտ ու Շիրակ
հանդէսները ջերմօրէն ողջունեցին այդ
նորածին քնար տաղանդը:

Վարուժան գոհ էր, խրախուսուած Ա-
պողոնի քուրմերուն շարքին մէջ մտաւ:
Հայաստանէն ներս Յաւերու աստուածը
աստուածացուցած էին, որուն ցաւերը եր-
գող քուրմերուն քրմապետը եղաւ Վա-
րուժան:

Արտասահմանի հայ պարբերականները
փնտռեցին անոր քնարին փշրանքները:
Ան կանի մէջ տակաւին համալսարանա-
կան մըն էր. զրագիտութեան ասպարէզին
մէջ կը զարգանար և միեւնոյն ատեն կը
մշակէր հայերէնը. ու մերթ ընդ մերթ իր
ընդվզող քերթումները կը կարգայինք
Անահիտ ու Ռազմիկ թերթերուն մէջ:

Վարուժան համալսարանական շրջանը
աւարտելէն վերջը, կու գայ զիս կը գտնէ

այն միեւնոյն սենեակին մէջ, ուր իր ան-
տիպ անդրանիկ հատորին քերթումները
ըննութեանս յանձնած էր: Հիմայ իր ձեռ-
քը երկայն թերթ մը կար, պերճախօս
յաղթական ժպիտով զայն կը պարզէր
առջեւ:

Ուր անհուն ուրախութեամբ կը կար-
դայի իր ստացած զրագիտութեան և ի-
մաստասիրութեան վկայագիրը:

Գրքի մարդու մը համար «տիփլօմէ»
ըլլալը, զրականութեան հետ պսակուիլ է:
Այդ վայրկեանը հանդիսական էր. սեղմեցի
իր ձեռքը:

— Գնանք — ըսի — ուրախ ատենս արեւ-
ւելահայ բարբառը կը խօսիմ, ասի դուն
գիտես, Վարուժան:

— Գնանք — պատասխանեց, ու թեւս
մտած, զրախտածեմ պուրակներ կտրեցինք
անցանք: Ան ծոցէն հանեց քերթումներ-
ու հաւաքածոն, որուն անունը դրած էր
Յեղիւն սիրտը. և ճարտար հոնորրի շեշ-
տով ընտրանօք կարդաց իր քերթումնե-
րը: Ճոխճեմելով՝ անդինարոյր Բանեա-
նոյի ծառուղիներուն մէջ, զրական զրօսանք
մը կ'ունենանք:

Մէկ քանի ամիս վերջը այդ անտիպ
հատորը «Արծիւ» Գրավաճառանոցի տը-
պարանէն լոյս կը տեսնէ: Այդ հատորին
պարունակութիւնը ինծի ծանօթ էր, եւ
սակայն ես դարձեալ սքանչացումով զայն
կը թերթեմ, զայն կը կարդամ, զայն կը
վերլուծեմ. ու քերթողին մէջ կը գտնեմ,
ստեղծագործող տաղանդէ ամբողջ հոգին,
խանդը եւ հուրը:

Յառաջարանի տեղ ձօն մը ունի: Այդ
զրուրթիւնը ինչ որ ինծի կարդացեր էր,
նոյնը միացած էր: Գողթան քնարին ոսկի
հուր փոշին սրսկուած էր անոր լարերուն
վրայ. ու ան կ'երգէր թէ.

«Եղեգնեայ գրչով երգեցի փառքեր՝
— Քեզի ընծայ, իմ հայրենիք —
Սօսեաց անտառէն էի զայն կըտրեր...»:

Հին ու նոր հայրենիքը նուիրական հա-
մարած է այդ եղեգնեայ գրիչը, ինչպէս
պատմութեան մէջ նուիրական մնացեր և
ապրեր է սօսանուէր Արայեան մանուկը:

Վարուժանի եղեգնեայ սրինգը երգեր է
հայ քուրմերը, հայ պանդուխտները, սու-
րի, կրակի զոհերը, հայ ռազմիկները, հայ
քաջարի մարտիկները: Իր ձօնէն բաժին
կը հանէ սրտի գուրգուր սիրուածներուն.
իր սրտի հատոր հարազատներուն. ան կը
գրէ.

«Եղեգնեայ գրչով որք տունս երգեցի...
— Քեզի ընծայ, հայր ալեհեր —
Յամքած աղբիւրէն մեր զայն յօտեցի...
Եղեգնեայ գրչով օճախս երգեցի.
Ընդ եղեգան փող ծուխ ելանէր...»:

Վարուժան իր երգերով կ'երգէր վրէժ
ու պայքար:

Ա.

Իր Նեմեսիսը կարգաւէշ առաջ մեհնե-
նական ներանձնութեամբ մտածէ Ուրփէոսի
անըջական տաճարին մէջ: Սովորական
պատկերները մոռցի՛ր, ջնջէ՛ մոռցէ՛, ու
գերբնական խանդով քնարն ու սուր ձուլէ
ատուրչանէ հալոցին մէջ: Եւ այն ատեն
պիտի տեսնես Վարուժանի Նեմեսիսը, այն
գեղաքանդակ անդրիական ստեղծագործու-
թիւնը: Այդ հրաշակերտ կուրքին առջեւ
բանաւոր խոժանը վրիժագոռ աղօթք մը
կ'ողբերգէ. և Արդարութիւնը սքանչացած
մտիկ կ'ընէ:

Վարուժանի եղեգնեայ սրինգը քանդա-
կազործ վարպետի անըջանքը կ'երգէ. և
իր այդ երգը բառերով քանդակուած ար-
ձանագործութիւն մըն է:

Վատիկանի Պիլիտերիս մէջ, կայ Պոմ-
պէան թատրոնին քով գտնուած հռով-
մէական արձանի մը իրանը: Միքէլան-
ճէլոյ կը սքանչանար անոր վրայ, դարբերով
այդ գեղաքանդակ մարմարէ իրանը ամէն
հանճարեղ անդրիագործի հիացում պատ-

ճառած է: Արուեստի հզօր ներշնչումը՝
զոր առաջին անգամ զայն տեսնելուս
կրած եմ՝ նորոգուած է իմ մէջս, երբ
կարդացած եմ Վարուժանի նուագաշէն
քանդակին այս տողերը.

«Եւ քանդակեց, քանդակեց...
Եւ քանդակեց, քանդակեց...
Ո՛հ, ինչ փոյթ թէ անցան անքուն դիշերներ,
Եւ ցորեկներ՝ անդադար. —
Ծիծերն ահա ծիծերն ահա արձանին
Ա՛յնքան մաքուր կ'որցըւած, պաղպաղուն,
Որ անշուշտ կաթն անոնց մէջ պէտք էր ըլլալ
կամ լոյս և կամ արծաթ...»:

Պիլիտերի արձանը գեղարուեստի կա-
տարելութիւնով մեր մտքին հետ կը խօ-
սի. իսկ Վարուժան իր երգ քանդակովը
մոռերու մէջ վրէժ շանթեր կը կուտակէ:
Մեր բանաստեղծը կը բողոքէ, կ'ըմբոս-
տանայ. Շէքսպիրի, Հիւկոյի եւ Մէքսիկիչի
դիւցազններուն բողոքներուն արձագանքը
կը լսեցնէ: Իր գեղաքանդակ երգերուն
զարհուրանքը որքան ընդվզեցուցիչ, այն-
քան զմայլելի է. գերազանցօրէն որոտն-
դոստ՝ ինչպէս Վակաների խռովքով լեցուն
համերգները:

Բ.

Հնագոյն հայ բանաստեղծներն ալ եր-
գած են հայրենի ոգին. նահապետական
ընթերցութիւն ունէր հին քնարերգութիւնը:
Նոր հայրենիքի ոգին կ'երգէ նոր բանաս-
տեղծ Վարուժանը, նոր մտքով, նոր գա-
ղափարներով: Ամենէն դժուար բանաս-
տեղծութիւնը պարզ ոճն է, պարզութեամբ
զրուիչ ըլլալն է: Վարուժան իր այն
երգին մէջ նահապետական խանդակաթ
ոգեւորութիւն մը ուզեր է զգալ ու զգա-
ցնել: Հոն քաջքուած գիւտեր ունի, հոն
ունի նոյնպէս մարգարի նման պերճագեղ
փշրանքներ: Եւ հովուերգական տխրա-
նոյքը կը հոսեցնէ իր այս տողերէն.

«Եւ մեր խոյերն սպիտակ
Ձրգըտնելով խոտնոցներուն մէջ առուոյտ՝
Հօթութենէ մոլեգնած՝
Մըստերներուն դէմ կը շարդեն եղջիրնին»:

Վարուժան իր այդ երգին մէջ քիչ մը հինցած քնարը կը գործածէ:

Մեր Անիի աւերակներուն վրայ՝ աւերակ մտքեր կը ցանէ. նուիրական պարիսպներուն պէս սիրելի են, փարելի են այդ մտքերը: Դուն կը տեսնես զինքը թափառաշրջիկ մեր մարմարէ գեղաբան զակ բեկորներու հակայարմար կոյտերուն մէջ. ան ջղագրգիռ կը մագլցի աւրինով ու ժահրով թրծուն պարիսպներէն վեր. միջավայրը ծանօթ է միայն երեւակայութեան մէջ. կցկտուր գաղափարներով կ'երգէ մեր պաշտելի պարիսպները, բնական է որ իր այդ երգը աւելի հզօր, աւելի ներդաշնակ ոգեւորութիւն մը կ'ուսնենար, երբ իրեն աւանատես շարժած ըլլար իր քնարին լարերը: Եւ սակայն Վարուժան պզտիկցած է նաեւ այդ երգին մէջ. ան զիւրազնական հոգեցունց մտքերով՝ քեզ կը յիշեցնէ անցեալ փառքերու յաւիտենական շիրիմ՝ հայ մեծ մահարձանին պատմութիւնը: Բանաստեղծը մեր պարիսպներուն կեանքը, փառքը, ու մահը երգած է իր այդ երգովը:

Այդ երգը լսողը, մի առ մի կը յիշէ Անիին փառաւոր անցեալը, եւ կը զգայ որ սուգի հոսանք մը կ'անցնի սրտէն ու մտքէն՝ երբ կը կարդայ բանաստեղծին այս գութկան տողերը.

«Արդ քարուքանդ կը հանգչիս
Եւ նըշխարներդ ինը դար է որ կ'ապրին.
Փամանակին ձեռքը չեղաւ այնքան յաղթ
Ածիւններդ այդ մըրրիկներուն յանձնելու.
Բայց ծոցին մէջ ալ բնաւ
Սըմբատի սօս նըժոյզը չի խըրխընջեր,
Ան չի թօթուեր արիւնթաթախ բաշերն իր
Քած ձիուն դէմ Ափշինի,
Եւ կոչնակներն ու շեփորներն ոսկեցող՝
Որոնց ի լուր թուրը խաշով կը ձուլուէր,
Հոն լըռած են՝ ապրեցնելով իրենց տեղ՝
Բուր հազար սերունդներ:
Այդ լըռութեան ջըղջիկի լայն թեւին տակ
Կ'աճի եղիճն արաստուքովն աստղերուն.
Եւ հոն բաղեղն հայրենասէր թեւերով
Կը գըրկէ հողը տըրտում
Իր պատանի հայձքարերով միասին.
Եւ խոտ մ'հազիւ բարձրացած

ձամբաներուն վրայ անկոխ՝
Կը ծածկէ սողն օձի մ'արփույն տակ ճեմող»:

Այս է ուրեմն անցեալ փառքէն մնացած միակ սփոփանքի յուշարար: Աւերակներով միտքարուելու ենք...:

Պիտի գայ օրը, որ մեր աւերակներու մէջէն սուգը հալածական խոյս տայ. պիտի գայ այն օրը, որ մեր յիշատակաբանները մեռելներու ոսկորներուն պէս՝ անցեալ փառքը մահի պէս հագուին ու կանգնին: Ասոր պատասխան չունի ոչ զիւրազնիւ տուրիւնը եւ ոչ ալ քնարերգութիւնը: Վարուժան բանաստեղծն ալ չափազանց վարանոտ կը վերջացնէ իր աւերակներուն երգը այսպէս.

«Վարը, հոս,
Օձ մը հըսկայ՝ զուխը փոսէն տընկած դուրս՝
Լուսնի շաղով կը նայի ինձ. — օ՛ն եկուր. —
Դու որ ունիս այդ աչքերուդ մէջ կանանչ
Մահուան անուշ միտքարութիւնն. — օ՛ն եւ
Կրունկը քուկդ է, քուկդ տաք [կուր. —
Երակներս այս. — խա՛ծ ու խայթէ. — թող տա
Գըլորիմ վար, Ասուրեանի ջըրին մէջ. [պալ
Եւ վարը այն որձաքարին վըրայ սեւ
Ջախեմ գըլուխս, ու իմ խեղճ
Հայրենիքիս փոշիներուն վըրայ աս՝
Ըղիգիս խիւսը փըռեմ...»:

Երեմիական է: Չի լար. ընդհակառակն բարկութիւնը ու բողոքը զանգելով կ'որոտայ վրիժագող:

Վարուժան Բագինին վրայ երգովը ընթերցողին միտքը բազինին վրայ կ'ողջակիզէ: Հոն կ'ըմբոստանայ միտքը: Սարսուռը, գայրոյթը, վրէժը, երկիւղը, մարմնացած օձերու հետ կը մարտնչին: Հոն սուրբերը կ'որոտան եւ ընթերցողը՝ մարտիրոսներու քաջարի խիզախութիւն հանդիսատես կ'ըլլայ: Կ'երագէ մեր ցեղին արիւնով ներկուած հողը, ու զահիճներուն վրայ շանթեր կ'արձակէ: Կ'օրհնէ աշխատաւորները, զի ան հացին խմորը իր քրտինքովը կը զանգէ: Ու արհաւիրքը, ու տաժանքը, ու չարչարանքի լեռը վրան կը ճնշեն: Դիւցազնի մը պէս կրակէն, սուրէն յաղթական կ'անցնի, կ'ելլէ Բագինին

վրայ, եւ կրակին մէջ կը թափէ սրտին ցաւերուն սեւ ածուխը:

Այսպէս պիտի մտածէ ով որ կարդայ Վարուժանի Բագինին վրայ երգած օձազանգուր երգը:

Ոսկի մանեակի մը պէս շողջողուն՝ զգացմունքի աղանակուռ գեղօն մը մնալու է Կարօտի նամակ վերնագրով սրտի զուռը զարնող այս քերթուածը.

«Կը գրէ մայրս. — Ո՛վ իմ որդեակըս պանդուխտ,
Դեռ մինչեւ երբ պիտ' անձանթ լուսնի տակ
Օրերդ անցնին, դեռ մինչեւ երբ հէգ զըլուխդ
Ես չը սեղմեմ լանջքիս տաք:

Հերիք օտար սանդուղներէն ելլեն վեր
Ոտքերդ՝ որ օր մ'ափերուս մէջ տաքցուցի՝
Հերիք ալ սիրտդ՝ ուր իմ ծիծերս եմ պարպեր՝
Դատարկ սրտէս դուրս հիւծի:

Ջահրակին տակ թեւերս աշխատ յոգներ են.
Կ'հիւսեմ պատանքս ալ ծամերովս ըսպիտակ.
Ա՛խ, քեզ տեսնեն անգամ մ'աչքերս ու փակեն
Թող հոգիս ալ իրենց տակ:

Դըրանս առջեւ կը նըստիմ՝ միշտ տխրալիւր
Լուր կ'ուզեմ վրայդ ա՛մէն կոռնկէ որ կ'անցնի.
Այն ճիւղն ունի՝ զոր քու ձեռքով տընկեցիր
Վըրաս կ'ընէ հովանի:

Իրիկունները գոյր դարձիդ կը սպասեմ,
Կու գան կ'անցնին գիւղին քաջերը համակ,
Մշակը կ'անցնի, կ'անցնի կովարձը վըսեմ, —
Կը մնամ լուսնին հետ մինակ:

Աւերակ տան մէջ անտէրունչ եմ թաղուած,
Մերթ շիրիմիս, միշտ օճախիս ծարաւի, —
Կրայի մը պէս՝ որուն աղիքն իր կոտորած
Պատեանին դեռ կը կըցուի:

Եկուր որդեակ, հայրենի տունը շէնցուր. —
Դուն եւ կոտորեր, մառաններն ողջ դատարկեր,
Կը մըտնեն ներս պատուհանէն ջարդուփշուր
Գարնան ամբողջ ծիծառներ:

Այն բազմաթիւ հօտէն, գոմին մէջ, եղնիկ,
Մընացեր է խոյ մը միայն քաջարի՝
Որուն մայրն օր մ'— յիշէ որդեակ — դեռ գառնուկ
Կերաւ ափիդ մէջ գարի:

Թեփով բընծի, եւ առուոյտով պատուական
Սընունդ կու տամ արդ անոր սերնդը մահին.
Տօտախ սանտրով կը սանտրեմ բուրդն աղուաւ
Ան զոհ մըն է թանկագին: [կան. —

Դարձիդ՝ պըճնած վարդերով զուխն իր համակ՝
Պիտի մորթեմ կեանքիդ համար ծաղկատի.
Իր արեան մէջ պիտի լըւամ, քաղցր որդեակ,
Ոտքերդ յոգնած պանդուխտի»:

Դուր կարդացած էք Անցի աշուղնեւ
րու տաղերը ու առածները, անոնց հոգեւ
գմայլ գեղարուեստի հրապոյրը կը հասի
Վարուժանի այս երգէն: Մայրական գո-
րովին հետ խառնուած է հովուերգութեան
զգայացունց անուշն ու համբոյրը:

(Շարունակելի)

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵՅԱՆ